

(א) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. אמר, אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה¹, לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו גורו לכם (איוב יט כט): ויקץ מואב. קצו בחייהם³ (כמו קצתי בחיי, והוא מקרא קצר): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה, שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית לו לה), שבא מדין על מואב למלחמה, אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין, כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם, אמרו, מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה מדתו, אמרו לו, אין כחו אלא בפיו, אמרו, אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו⁴: כלחך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו (סימן) ברכה⁵: בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה⁶: (ה) פתורה. כשולחני הזה שהכל מריצין לו מעות, כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם (במ"ד כ ז), ולפי פשוטו של מקרא, כך שם המקום⁷: ארץ בני עמו. של בלק, משם היה, וזה היה מתנבא ואומר לו, עתיד אתה למלוך⁸, ואם תאמר, מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע, כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר, אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב, העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם, שבתחלה היו גדורים בעריות, וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות⁹:

¹ עי' במדבר רבה (פרשה כ סי' ב): וירא בלק, וירא בלק משל למלך שהושיב שומרים לשמרו מן הגייס והיה בטוח עליהם שהיו גבורים עבר הגייס והרגן והיה מרתת על עצמו וכן בלק ראה מה עשו בסיחון ועוג שהיה מעלה עליהן שכר לשמרו ונתיירא מעצמו.

² עי' במדבר רבה (פרשה כ סי' ג): כתיב ויגר מואב מהו ויגר וכו' ויגר לשון יראה שהיו מתיראין שראו כל האומות ביד ישראל שבא סיחון ונטל ארץ מואב והוא נלחם במלך מואב הראשון ועוג נטל כל ארץ בני עמון שנא' (דברים ג) כי רק עוג מלך הבשן וגו' באו ישראל ונטלוהו משניהם שאין בו עולה והיו אלו רואין את ארצם ביד ישראל והיו אומרים לא אמר להם הקב"ה כי לא אתן לך מארצו ירושה הרי ארצנו לפנייהם לכך היו מתיראין ויקץ מואב שהיו רואין את עצמן כקוצין בפניהם. עי' הערה הקודמת.

³ עי' שם (סי' ד): ויאמר מואב אל זקני מדין מה טיבן של זקני מדין כאן שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הארץ ואמרו מנהיג שלהן במדין נתגדל נדע מהן מה מדותיו אמרו לו זקני מדין אין כחו אלא בפיו אמרו להם אף אנו נבוא כנגדן עם אדם שכחו בפיו ויאמר מואב אל זקני מדין והלא את מוצא שמדינים נלחמים עם המואבים שנא' (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב והשנאה ביניהם מעולם משל לשני כלבים שהיו מריבים זה עם זה בא זאב על אחד מהן אמר השני אם איני עוזרו היום הורג את זה ולמחר יבא עלי לפיכך נתחברו מואב עם מדין.

⁴ עי' שם: עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור מה שור כחו בפיו אף אלו כחן בפיהן מה שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה אף אלו כל אומה שנוגעים אין בהם סימן ברכה.

⁵ עי' שם: בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא והלא מתחלה נסיד היה שנא' (במדבר לא) את אוי ואת רקם וגו' אלא משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו בעת ההיא שגרמה לו שעה.

⁶ עי' תנחומא בלק (פרק ד): וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה פתורה עירו. ויש אומרים כשולחני היה שהיו מלכי אומות העולם נמלכים בו כשולחני הזה שהכל מריצין לו.

⁷ עי' שם: ארץ בני עמו שמשם היה בלק כשנמלך והוא אמר שסופך למלוך.

⁸ עי' במדבר רבה (פרשה יד סי' כ): תני (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם כדי שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה ואיזה נביא היה להם כמשה זה בלעם בן בעור, אלא הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם ג' מדות היה ביד משה מה שלא היה ביד בלעם משה היה מדבר עמו עומד שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך וגו' ועם בלעם לא היה מדבר עמו אלא נופל שנא' (במדבר כג) נופל וגלוי עינים משה היה מדבר עמו פה אל פה שנא' (שם יב) פה אל פה אדבר בו ובבלעם נאם שומע אמרי אל שלא היה מדבר עמו פה אל פה משה היה מדבר עמו פנים בפנים שנאמר (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים כמה דתימא (במדבר כג) וישא משלו ויאמר וגו' ג' מדות היו ביד בלעם מה שלא היה ביד משה משה לא היה יודע מי מדבר עמו בלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה משה לא היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו שנא' ויודע דעת עליון משלו משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שלחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר נופל וגלוי עינים היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה.

ועי' ילקוט שמעוני תורה (רמז תשס"ח): וירא בלק בן צפור. זה שאמר הכתוב הצור תמים פעלו וגו' לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לומר שאתה רחקתנו ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעוה"ז, מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים חכמים ונביאים לישראל כך העמיד מאומות העולם ובדקו מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של ישראל עם מלכיהם וחכמיהם של ישראל עם

לקרא לו. הקריאה שלו היתה ולהנאתו, שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. ואם תאמר מה מזיקך¹⁰: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו, עמדו עליהם והרגנום¹¹: והוא ישב ממלי. חסר כתיב, קרובים הם להכריתני, כמו כי אמילם (תהלים קיח ט'¹²): (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר, לשון משנה הוא, מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט¹³: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב¹⁴: (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר, קסם זה נטלו בידם זקני מדין, אמרו, אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש, ואם ידחנו אין בו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו אין בו תקוה, הניחוהו והלכו להם, שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם, אבל זקני מדין הלכו להם¹⁵: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה, וכן לכל נביאי אומות העולם, (וכן לבן בחלום הלילה, שנאמר ויבא אלהים) אל לבן הארמי בחלום הלילה (בראשית לא כד), כאדם ההולך אצל פלגשו בהקבא¹⁶: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם, שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה¹⁷: (ט) מי האנשים האלה עמד. להטעותו בא, (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לטובה, ליכנס עמו בדברים, כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה, אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה), אמר, פעמים שאין הכל גלוי לפניו, אין דעתו שוה עליו, אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין¹⁸: (י) בלק בן צפר וגו'. אף על פי שאיני חשוב בעיניך, חשוב אני בעיני המלכים¹⁹: (יא) קבה לי. זו קשה מארה לי, שהוא נוקב

מלכיהם ונביאיהם וחכמיהם של אומות העולם. העמיד שלמה מלך על כל הארץ וכן עשה לנוכדנצר [שנאמר וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו] זה בנה בית המקדש וזה החריבו. נתן לדוד עושר קנה הבית לשמו. נתן להמן עושר לקח אומה שלמה לטבחה. וכל גדולה שנטלו ישראל אתה מוצא שנטלו אומות העולם. כיוצא בו העמיד משה לישראל שהיה מדבר עמו בכל זמן כך העמיד לבלעם. ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי אלילים נביאי ישראל מזהירים את האומות על העבירות וכן הוא אומר צופה נתתי לבית ישראל וגו' ונביא שעמד מן העו"א העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העולם הבא. ועי' תנחומא בלק (פרק ח): ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמד (במדבר כב ט). זש"ה משגה ישרים בדרך רע [בשחותו הוא יפול] (משלי כח י), שבתחלה היו הבריות [נוהגות] בכשרות, ובדבריו אלו נפרצו בעריות, שבראשונים [כתיב] ורחל באה עם הצאן (בראשית כט ט), ולכהן מדין שבע בנות (שמות ב טז), עמד בלעם הרשע והטעה את הבריות בעריות.

¹⁰ עי' תנחומא בלק (פרק ד): הנה עם יצא ממצרים אמר ליה ואם תאמר מה איכפת לך א"ל הנה כסה את עין הארץ שתי עינים שהארץ תלוי בהם סיחון ועוג תחרימום וכסו עיניהם ואני מה אעשה. ¹¹ עי' הערה הקודמת.

¹² עי' שם: והוא יושב ממולי ממלי כתיב, ממלים אותי, כד"א בשם ה' כי אמילם (תהלים קיח). ¹³ עי' שם: אולי אוכל נכה בו, כמו שמנכה אחד מן כ"ד בסאה, וכך נפלו כ"ד אלף מישראל חסר אחד, (פי' כ"ד פעמים כ' אלף הם מ"ח ריבואות, וכ"ד פעמים ה' אלפים הם י"ב ריבואות, נמצא שאם נמצא כ"ה אלף זהו חלק כ"ד מס' ריבוא, ולא נפלו כי אם כ"ד אלף, הרי חסר אלף אחד).

¹⁴ עי' תנחומא (בלק ד): כי ידעתי את אשר תברך מבורך מנין הי' יודע שבשעה שבקש סיחון להלחם במואב הי' מתיירא שהיו גבורים שכר את בלעם ואת אביו לקלל את מואב שכה"א (במדבר כא) ע"כ יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון.

¹⁵ עי' שם (פרק ה): וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהם קוסמין בהם, שלא יתן לו עלילה לומר אין כלי תשמישי עמי וביד זקני מדין היו הקסמים שאמרו אם יבא עמנו יצליח ואם יעב שעה א' אין בו תועלת כיון שאמר להם לינו פה הלילה הלכו להם זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה וישבו שרי מואב עם בלעם.

¹⁶ עי' בראשית רבה (פרשה נב סי' ה): ורבנן אמרי למלך שהיה לו אשה ופלגש. כשהוא הולך אצל אשתו, הוא הולך בפרהסיא, וכשהוא הולך אצל פלגשו הולך במטמוניות. כך אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (שם כ) ויבא אלהים.

¹⁷ עי' מגילה (כא ע"א): רבי יוחנן אמר אין ישיבה אלא לשון עכבה שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים. ¹⁸ עי' במדבר רבה (פרשה כ סי' ט): כמו שהטעה הוטעה, בעצה שנתן בה נפל והטעהו הקדוש ברוך הוא שכך כתיב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם כיון שאמר לו מי האנשים האלה עמד אמר אותו רשע איני יודע בהן יש שעה שאינו יודע ואני אעשה בבניו כל מה שאני רוצה לך אמר להטעותו.

¹⁹ עי' תנחומא בלק (פרק ה): ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפור וגו' התחיל מתגאה ואומר אע"פ שאין אתה מכבדני ואין אתה מוציא לי שם טוב בעולם, המלכים מבקשים אותי.

ומפרש²⁰: וגרשתיו. מן העולם, ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ, איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק²¹: (יב) לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי, אמר לו לא תאור את העם, אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא, משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך²²: (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים (מכם)²³, למדנו שרוחו גבוהה, ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום, אלא בלשון נסות, לפיכך ויוסף עוד בלק²⁴: (יז) כי כבד אכבדך מאד. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך²⁵: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים, אמר, ראוי (לו) [אני] ליתן לי כל כסף וזהב שלו, שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח, ואני ודאי נוצח²⁶: לא אוכל לעבר. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים, ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה²⁷: (יט) גם אתם. פיו הכשילו, גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים²⁸: מה יסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה, הלואי שלא יוסיף לברך, כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם (ברכות) על ידו²⁹: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך, וסבור אתה ליטול עליה שכר, קום לך אָתָם: ואך. על כרחך, את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה, ואף על פי כן וילך בלעם, אמר, שמא אֶפְתָּנו [בדברים] ויתרצה: (כא) ויחבש את אתנו. מכאן, שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו, אמר הקב"ה, רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו (בראשית כב ג)³⁰: עם שרי מואב. לְבוּ פְלֶגְמָם שוּהוּ³¹: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע

²⁰ עי' תנחומא בלק (פרק ה): עתה לכה קבה לי להודיע שהיה שונא אותם יותר מבלק, שבלק לא אמר קבה לי אלא ארה לי וזה אמר קבה בפירוש שנוקב השם ומפרש.

²¹ עי' במדבר רבה (פרשה כ ס' ט): הנה העם היוצא ממצרים עתה לכה קבה לי אותו להודיע ששונא יותר מבלק לא אמר קבה אלא ארה וזה קבה בפירוש, הוא אמר ואגרשנו מן הארץ והוא אומר וגרשתיו מן העוה"ז ומן העוה"ב.

²² עי' תנחומא בלק (פרק ו): ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם א"ל א"כ אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר א"כ אברכם אמר לו אין צריכין לברכתך כי ברוך הוא א"ל לצרעה לא מדובשיך ולא מעוקציך.

²³ עי' שם: ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם לא אמר להם לא נתן לי המקום רשות לילך ולא לקלל אלא מאן ה' לתתי להלוך עמכם אמר לי אין כבודך לילך עם אלו אלא עם גדולים מהם שהוא חפץ בכבודי.

²⁴ עי' אבות דרבי נתן (נוסחא ב פרק מה): וכו' תלמידיו של בלעם עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה. עין רעה מנין עד שלא יצאו ישראל ממצרים היו כל אומות העולם באים ונמלכים בו כיון שיצאו ממצרים היתה שפחה שבישראל חכמה יותר ממנו התחיל מיצר עין רעה (שבישראל) [בישראל] שנאמר הנה העם היוצא ממצרים (במדבר כ"ב י"א). וכה"א והוא יושב ממולי (שם שם ה'). רוח גבוהה כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם (שם שם י"ג) וכי עמכם אני אלך והלא עם הגדולים מהם אני הולך ובסוף הענין מהו אומר ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה נפש רחבה מנין שנאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וכו' וזהב וכו' (שם כ"ד י"ג).

²⁵ עי' תנחומא (פרק ו): כי כבד אכבדך מאד וגו' ויותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך וכל שאתה חפץ ומה שאתה גוזר אעשה.

²⁶ עי' שם: אתה למד שהיה בו שלשה דברים אלו הן עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה עין רעה דכתיב וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל רוח גבוהה דכתיב מאן ה' לתתי להלך עמכם נפש רחבה דכתיב אם יתן לי בלק וגו' אלו היה מבקש לשכור חיילות להלחם כנגדן ספק נוצחין ספק נופלין לא דיו שיתן כן ונוצח הא למדת שכן בקש לא אוכל לעבור נתנבא שאינו יכול לבטל ברכות שנתברכו האבות מפני השכינה ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה מהו גם אתם שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי שהיה מתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו.

²⁷ עי' הערה הקודמת.

²⁸ עי' הערה הקודמת.

²⁹ עי' הערה הקודמת.

³⁰ עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז צז): א"ר שמעון בן יוחאי אהבה מקלקלת השורה שנאה מקלקלת השורה, אהבה מקלקלת השורה שנא' וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו [כ"ב, ג] וכי לא היו לו עבדים אלא אהבה מקלקלת השורה, ושנאה מקלקלת את השורה ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו וכי לא היו לו עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה ויאסור וכי לא היו לו עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו וכי לא היו לו עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה, אמר ר' שמעון בן יוחאי תבא חבשה שחבש אברהם אבינו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם ותעמוד על חבשה שחבש בלעם הרשע לילך לקלל את ישראל.

בעיני המקום ונתאוה לילך³²: לשטן לו. מלאך של רחמים היה, והיה רוצה למנעו (מלחטוא), שלא יחטא ויאבד³³: ושני נעריו עמו. מכאן, לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו, וחוזרים ומשמישים זה את זה³⁴: (כג) ותרם האתון. והוא לא ראה, (שנתן הקב"ה) [שהרבה ניתן] רשות לבהמה לראות יותר מן האדם, שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין³⁵: וחרבו שלופה בידו. אמר, רשע זה הניח כלי אומנותו, שבלי זינן של אומות העולם בחרב, והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם, אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו, וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (להלן לא ה) ³⁶: (כד) במשעול. כתרנומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שומרון לשעלים (מלכים א ב י), עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלכות, וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ יב), ברגליו ובהלכות: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים, את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבד. לעבור עוד לפניו להלן, להיות לפניו במקום אחר, כמו והוא עבר לפניו (בראשית לג ג). ומדרש אגדה יש בתנחומא (פרק ח) מה ראה לעמוד בשלשה מקומות, סימני אבות הראה³⁷: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו, אתה מבקש לעקור אומה החונגת שלש רגלים בשנה³⁸: (כט) התעללת. כתרנומו, לשון גנאי ובוזיון: לו יש חרב בידו. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים, זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו, ולא תון זו צריך לכלי זיין³⁹: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרנומו, וכן הלא יסכן גבר (איוב כב ג). ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא, אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא, אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו', כדאיתא במסכת עבודה זרה (ד ע"ב)⁴⁰:

(לב) כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו (חכמי המשנה) דרשוהו (שבת קה). נוטריקון, יראה, ראתה, נטתה, בשביל שהדרך לנגדי, כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו, כי חרד הדרך לנגדי, לשון רטט, כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומתיר הדרך שהוא לבעסי ולהמרותי, ומקרא קצר הוא, כמו ותכל דוד (שמואל ב יג ט). לישנא אחרינא, ירט לשון רצון, וכן ועל ידי רשעים ירטני (איוב מז יא), מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים, שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולא, פְּעָמִים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו גם הרגתי אותך,

³¹ עי' תנחומא בלק (פרק ח): וילך עם שרי מואב ללמדך שהיה שמח בפורענות של ישראל כמותם.
³² עי' תנחומא בלק (פרק ח): ויחר אף אלהים כי הולך הוא א"ל הקב"ה אינו חפץ באבודן של רשעים. והואיל ואת רוצה ליאבד מן העולם, קום לך אתם.
³³ עי' שם: ויתיבב מלאך ה' בדרך לשטן לו מלאך של רחמים ה' ונעשה לו שטן וכך אמר אל בלעם הנה אנכי יצאתי לשטן גרמת לי לשמש אומנות שאינה שלי.
³⁴ עי' שם: ושני נעריו עמו זה דרך ארץ, אדם חשוב היוצא לדרך צריך שנים לשמשו וחוזרין ומשמשין זה לזה.
³⁵ עי' ברכות (ו ע"א): תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישו מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא.
³⁶ עי' תנחומא בלק ((פרק ח): הפה נתן ליעקב שנאמר (בראשית כז) הקול קול יעקב וגו' והידים לעשו דכתיב (שם) ועל חרבך תחיה והאומות כולן בחרב חייהם ואתה תחליף אומנתך ותבא עליהם בשלהם אף אני אבוא עליך בשלך. לכך כתיב וחרבו שלופה בידו.
³⁷ ז"ל: ויוסף מלאך ה' עבד, מה ראה להקדימו שלשה פעמים, עד שלא נראה לו סימנים של אבות הראה לו עמד לו בראשונה והיה ריח מכאן ולכאן שנא' ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה, בשנייה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד, בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאל, ומהו היו הסימנים האלו אלו בקש לקלל בניו של אברהם היה מוצא מכאן ומכאן בני ישמעאל ובני קטורה, ואם בקש לקלל בני יצחק היה מוצא צד אחד לקלל עשו ותלחץ אל הקיר אלו על בני יעקב לא מצא פסולת ליגע במ לבן כתוב בשלישית במקום צר זה יעקב שנא' (בראשית לב) ויירא יעקב מאד וייצר לו, אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל שלא היה פסולת באחד מבניו.
³⁸ עי' שם (פרק ט): מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החונגת שלש רגלים בשנה.
³⁹ עי' משנת רבי אליעזר (פרשה ז): כיון שרבעה האתון, אמר, לו יש חרב בידו כי עתה הרגתיך. באותה שעה שחקו עליו כל אותן לגיונות. אמרו, הוא זה שיכול לכלות ששים רבוא בדברו, אינו יכול להרוג את אתונו אלא אם יש חרב בידו.
⁴⁰ ז"ל: בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה, אמרו ליה מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא, אמר להו ברטיבא שדאי ליה. מיד ותאמר האתון הלא אנכי אתונך, אמר לה לטעינא בעלמא, אמרה ליה אשר רכבת עלי. אמר לה אקראי בעלמא, אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה כתיב הכא ההסכן הסכנתי וכתוב התם ותהי לו סוכנת.

כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי, כי גם ההריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדיברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה, כמו שכתוב ויאמר לא, הרגתיה, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות, וכן ואת הבהמה תהרגו (ויקרא כ ט), וכן והרגת את האשה ואת הבהמה (שם טז): (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו, ועל כרחו הודה, שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון, ופיו העיד לא ידעתי⁴²: אם רע בעיניך אשובה לי. להתרים נגד המקום היא תשובה זו, אמר לו, הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו, למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' (בראשית כב ט) ועל ידי מלאך בטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב⁴³: (לה) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך בה, מוליכין אותו⁴⁴: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': לך עם האנשים. כי חלקך עמהם, וסופך ליאבד מן העולם⁴⁵: עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם⁴⁶: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים (לבשרו) (לבשר ביאתו)⁴⁷: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו, עיר החשובה שלו, לומר, ראה מה אלו מבקשים לעקור⁴⁸: (לז) האמנם לא אוכל כבודך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון⁴⁹:

(לט) קרית חצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה, לומר, ראה ורחם שלא יעקרו אלו⁵⁰: (מ) בקר וצאן. דבר מועט, (בקר אחד וצאן אחד בלבד): (מא) במות בעל. כתרנומו לרמת דחלתיה, שם עבודת אלילים: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום⁵¹: וילך שפי. כתרנומו יחיד, לשון שופי ושקט, שאין עמו אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי, כלומר בקושי ובבזיון, (ולא) היה נגלה (אליו) [עליו] ביום, אלא בשביל להראות חבתן של ישראל⁵²: את שבעת המזבחת. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא

⁴¹ עי' במדבר רבה (פ"כ סי' יד): ההסכן הסכנתי לעשות לך כה חס הקדוש ברוך הוא על כבודו של אותו רשע שלא יאמרו זו היתה שסלקה את בלעם, ואם חס הקדוש ברוך הוא על כבוד הרשע אין צריך לומר על כבוד הצדיק וכה"א (ויקרא כ) ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה שלא יאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידי ההודיעך שחס הקדוש ברוך הוא על כבודן של בריות ויודע צרכן וסתם פי הבהמה שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה שזו הטפשת שבבהמה וזה חכם שבחכמים כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה.

⁴² עי' תנחומא בלק (פרק י): מכאן אתה למד שהרג את האתון ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי להודיע שהיה רשע גמור, ידע שאין עומד על הפורעניות אלא תשובה שכל מי שחטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו, כי לא ידעתי אע"פ שמשתבח אותו רשע ואומר ויודע דעת עליון פיו העיד בו ואמר לא ידעתי.

⁴³ עי' במדבר רבה (פרשה כ סי' טו): שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו כי לא ידעתי ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתם אומר שאחזור, כך אומנתו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ (בראשית כב) ויקרא מלאך ה' ויאמר אל תשלח ידך למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו ועכשיו הוא אומר לי לך אתם ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי.

⁴⁴ עי' מכות (י ע"ב): אמר רב הונא א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מן התורה דכתיב לא תלך עמהם וכתוב קום לך אתם.

⁴⁵ עי' תנחומא בלק (פרק י): למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו, ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי. ויאמר מלאך ה' אל בלעם, לך עם האנשים שחלקך עמהם וסופך לאבד עמהם.

⁴⁶ עי' שם: וילך בלעם עם שרי בלק, מלמד שכשם שהם שמחים לקלל את ישראל כך הוא שמח.

⁴⁷ עי' שם: וישמע בלק כי בא בלעם מלמד ששלח שלוחין לבשרו.

⁴⁸ עי' שם: ויצא לקראתו אל עיר מואב למטרפולין שלה מה ראה לקדמו לגבולין א"ל הגבולין הללו שנקבעו מימי נח שלא תכנס אומה בגבול חברתה הללו באין לעקור אותם א"ל בא לקללן והיה מראה היאך פרצו ועברו גבול סיחון ועוג כאילו קובל עליהם.

⁴⁹ עי' שם: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלוח שלחתי אליך לקרוא לך וגו' נתנבא שסופו לצאת ממנו בקלון.

⁵⁰ עי' שם (פרק יא): וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חצות, שעשה שווקים של מקח וממכר, ועשה לו אטליס להראות לו אוכלוסיו. לומר, ראה מה אלו באין להרוג, בני אדם ותנוקות שלא חטאו להם.

⁵¹ עי' בראשית רבה (פרשה נב סי' ה): אין הקדוש ברוך הוא נגלה על אומות העולם אלא בלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה.

⁵² עי' בראשית רבה (פרשה נב סי' ה): ויקר אלהים אל בלעם א"ר יששכר דכפר מנדי, אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה. היך מד"א (דברים כג), כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה. אבל נביאי ישראל בדבור שלם.

את שבעת המזבחות, אמר לפניו, אבותיהם של אלו פָּנוּ לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כלן, אברהם בנה ארבעה, ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (בראשית יב ז), ויעתק משם ההרה וגו' (שם ח), ויאהל אברם וגו' (שם יג יח), ואחד בהר המוריה, ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו', ויכרו שם עבדי יצחק באר (שם כו כה), ויעקב בנה שתיים, אחד בשכם, ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבחת. ואברהם לא העלה [בן] אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בשני שמותיהם אמר לו לקללם, שמא אחד מהם (אינו) מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו, כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש, לא קלל אלא אפם, (שנאמר ארור אפם) (בראשית מט ז), כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל, מה נאמר שם, גם ברוך יהיה (שם כז לז), במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם (דברים כז יב), במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם, אלא על הקללה, לא רצה להזכיר עליהם שם קללה⁵³: לא זעם ה'. אני אין כחי, אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה, והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך, וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו', למען דעת צדקות ה' (מיכה ו ה)⁵⁴: (ט) כי מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו, על ידי אבות ואמהות⁵⁵: הן עם לבדד ישכון. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדר, כתרנומו: ובגוים לא יתחשב. כתרנומו, לא יהיו נעשין כְּלָה עם שאר האומות, שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' (ירמיה ל יא), אינן נמנין עם השאר. דבר אחר, כשהן שמחין אין אומה שְׂמָחָה עמהם, שנאמר ה' בדר ינחנו (דברים לב יב), וכשהאומות (עובדי גילולים) בטובה, הם אוכלין עם כל אחד ואחד, ואין עולה להם מן החשבון, וזהו ובגוים לא יתחשב⁵⁶:

(י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרנומו דעדקיא דבית יעקב כו', מארבע משריתא ארבע דגלים. דבר אחר, עפר יעקב, אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר, לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כב י), לא תזרע כלאים (ויקרא יט יט), אפר פרה, ועפר סוטה, וכיוצא בהם⁵⁷: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן, זרע היוצא מן התשמיש שלהם⁵⁸: תמת נפשי מות ישרים. שבהם:

⁵³ עי' תנחומא בלק (פרק יב):

מה אקוב לא קבה אל בשעה שהיו ראויין לקלל לא נתקלל שכשנכנס יעקב ליטול את הברכות נכנס במרמה דכתיב (בראשית כו) ואת עורות גדיי העזים א"ל אביו מי אתה א"ל עשו בכורך המוציא שקר מפיו אינו ראוי להתקלל, ולא עוד, אלא שנתברך, שנא' (שם) גם ברוך יהיה והיאך אני מקללן לא קבה אל.

ועי' תנחומא פרשת בלק (פרק יח): מה אקוב לא קבה אל. בשעה שהיה מצווה אותם על הברכות ועל הקללות, בברכות היה מזכירן, שנאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו' (דברים כז יב), ובקללות לא היה תובען, שנאמר ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל. ועי' ויקרא רבה (פרשה ב ס"ו): רבי שמואל בר נחמן אמר שיטה אחרת, ואלה יעמדו לקלל את העם אין כתיב כאן אלא (דברים כז) ואלה יעמדו על הקללה, אבל בברכה כתוב (שם) אלה יעמדו לברך את העם.

⁵⁴ עי' סנהדרין (קה ע"ב): מאי ויודע דעת עליון שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה והיינו דקאמר להו נביא לישראל עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות ה'. מאי למען דעת צדקות ה', אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם הרשע, שאילמלא כעסתי כל אותן הימים, לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. היינו דקאמר ליה בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל, ומה אזעום לא זעם ה' מלמד שכל אותם הימים לא זעם ה'.

⁵⁵ עי' תנחומא בלק (פרק יב): כי מראש צורים אראנו אלו האבות, ומגבעות אשורנו אלו האמהות. ⁵⁶ עי' שם: הן עם לבדד ישכון כשהוא משמחין אין אומה שמחה עמהם אלו הכל לוקין שנאמר (דברים לב) ה' בדר ינחנו ואין עמו אל נכר. ובגוים לא יתחשב כשהאומות שמחין בעולם הזה הן אוכלין עם כל מלכות ומלכות ואין עולה להם מן החשבון, שנאמר ובגוים לא יתחשב.

⁵⁷ עי' שם: מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות מצות שהם עושים בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כרמך כלאים ואסף איש טהור את אפר הפרה (במדבר יט) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן (שם ה) שלש שנים יהיה לכם ערלים וגו' (ויקרא יט) וכן כולם.

⁵⁸ עי' נדה (לא ע"א): דרש רבי אבהו מאי דכתיב מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל מלמד שהקדוש ברוך הוא יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע אמר מי שהוא טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים יציץ בדבר זה.

(יג) וקבנו לי. לשון צווי, קללהו לי: (יד) שדה צפים. מקום גבוה היה, ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק, ראה בלק שעתידה פרעה להפריץ בישראל משם, ששם מת משה, כסבור ששם תחול עליהם הקללה, וזו היא הפרעה שאני רואה⁵⁹: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה. אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת, ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר, אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל, אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו, ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה, אמר לו, על כרחך תשוב אל בלק⁶⁰: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב, כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם, ולא נשארו אלא מקצתם⁶¹: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה, כלומר אינך ברשותך⁶²: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו [התחיל משחק בו] נתכוין לצערו, עמוד על רגליך, אינך רשאי לישב, ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום⁶³: בנו צפר. לשון מקרא הוא זה, כמו חיתו יער (תהלים קד ב) וחיתו ארץ (בראשית א כה), למעינו מים (תהלים קיד ח): (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה, ותרנומו ותיבין ומתמלכין, חוזרים ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה', קבלתי ממנו לברך אותם, (ס"א ברך כמו לברך)⁶⁴: וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם, ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו (וּבְרַךְ) [וּבְרַךְ], וכן הוא גזרת רי"ש, כמו אויב הרף (תהלים עד יח) כמו (הָרַף) [הָרַף], וכן (וּבּוֹצֵעַ בְּרֵךְ) (שם י ג), המהלל ומברך את הגוול ואומר [לו] אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך, מרגיז הוא להקב"ה. ואין לומר ברך שם דבר, שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה, אבל לפי שהוא לשון פעל, הוא נקוד קמץ (קטן צירי) וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. בתרגומו. דבר אחר, אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב, שכשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם, להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו⁶⁵: עמל. לשון עבירה כמו והרה עמל (שם ז טו), כי אתה עמל וכעס תביט (שם י יד), לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכו; ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל ב טו לו), אוהב דוד, ויתנה למרעהו (שופטים טו ו). וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים, לא יצא מעצמו, אלא האלהים הוציאם⁶⁶: כתועפת ראם לו. (כתוקף רום וגובה) [כתוקף ברום גובה] שלו, וכן וכסף תועפות (אויב כב כה), לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף (בראשית א כ), המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: תועפת ראם. עפירת גובה. דבר אחר, תועפות ראם, תוקף ראמים, ואמרו רבותינו (גיטין סח ע"ב⁶⁷) אלו השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה, שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת, אשר תגלה חבתן לעין כל, שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת, והם ישאלו להם מה פעל אל, וזהו שנאמר

⁵⁹ עי' תנחומא בלק (פרק יג): ויאמר בלק אל בלעם לכה נא אקחך וגו' ויקחהו שדה צופים וגו' ראה שישראל נפרצים שם ששם מת משה שנאמר (דברים ג) עלה ראש הפסגה וגו'.

⁶⁰ עי' שם: ויקר אלהים אל בלעם וישם דבר בפיו כאדם שנתן כלבוס בפיו בהמה ופוקמה להיכן שירצה. כך הקב"ה פוקם את פיו כיון שאמר לו שוב אל בלק וברכם, אמר מה לי לילך אצלו לפוח נפשו, בקש לילך לעצמו ולא לבלק, נתן הקב"ה כלבוס בפיו, שוב אל בלק וכה תדבר.

⁶¹ עי' שם: ושרי מואב בראשונה כתיב בו, הוא וכל שרי מואב כשראו שלא הועילו כלום הניחוהו ונשתתרו עמו מקצת שרי מואב.

⁶² עי' שם: ויאמר לו בלק מה דבר ה' שראה שאינו ברשותו לומר מה שהוא רוצה ישב לו והיה משחק בו כיון שראה שהיה משחק אל בלעם עמוד משם ואין אתה רשאי לישב ודברי המקום נאמרין קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור.

⁶³ עי' הערה הקודמת.

⁶⁴ בכת"י לייפציג משמיט את הסוגריים ואין מצויין כי הוא מס"א.

⁶⁵ עי' תנחומא בלק (פרק יד): לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל אמר בלעם אינו מסתכל בעבירות שבידם אינו מסתכל אלא בזכות שלהם.

⁶⁶ עי' במדבר רבה (פרשה כ ס' כ): אל מוציאם ממצרים אמרת לי עם יצא ממצרים מעצמן ואינו כן אלא הוא הוציאם.

⁶⁷ ז"ל: עי' גיטין (סח ע"ב): כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו השדים.

והיו עיניך רואות את מורידך⁶⁸ (ישעיה ל ט). דבר אחר, יאמר ליעקב, אינו לשון עתיד אלא לשון הווה, אינן צריכים למנחש וקוסם, כי (בכל עת) [בכל מה] שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום, אינן מנחשים וקוסמים, אלא (נמסר) [נאמר] להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום, או אורים ותומים מגידים להם⁶⁹, ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משינתם שחרית, הן מתגברים כלביא וכארי, לחטוף את המצות, ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין⁷⁰: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו, כיצד קורא את שמע על מטתו, ומפקיד רוחו ביד המקום, בא מחנה וגיים להזיקם, הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים⁷¹. דבר אחר, הן עם כלביא יקום וגו', כתרנומו: ודם חללים ישתה. נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם (במ"ד כ ט), שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם⁷² (יהושע יג כב): (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון (מוסב) [מוסף] על גם השני, וגם שני על גם ראשון, וכן גם לי גם לך לא יהיה (פליכס"א נ כו), וכן גם בחור גם בתולה (דברים לב כה): (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו, אלא לשון עתיד, אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם. מלדיר"ש בלע"ז: (כח) ראש הפעור. קוסם [גדול] היה בלק, וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור, ולא היה יודע במה, אמר, שמא הקללה תחול עליהם משם, וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים⁷³: (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק [עוד] בהקב"ה, כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים:

לקראת נחשים. לְנַחֵשׁ אֹלֵי יִקְרָה (ה') לקראתו כרצונו, אמר, רוצה ולא רוצה לקללם, אזכיר עונותיהם, והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרנומו: (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה. והרי יש לך ג' מדותיו, עין רעה, רוח גבוהה, ונפש רחבה,

⁶⁸ עי' תנחומא בלק (פרק יד): כעת יאמר ליעקב ולישראל, ראתה עינו שישראל יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו לעתיד לבא, ושואלין ממנו כל פרשה ופרשה למה נכתבה, וכן הוא אומר (ישעיה כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ואומר (שם ל) ולא יכנף עוד מוריד והיו עיניך רואות את מוריד ומלאכי השרת שואלים מה הורה לכם הקב"ה, לפי שאינן יכולין ליכנס למחיצתן שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.

⁶⁹ עי' תנחומא בלק (פרק יד): מחזיר מנחש ומקסם באי זה מקום יכשלו בהם, והם אינן עושין כן, אלא כשהם צריכין להלחם בשונא, עומד כהן גדול ולובש אורים ותומים ונשאלים בהקב"ה וכל שאר הגוים מקסמים ומנחשים ואלו מבידין אותן בתשובה ומבטלין קוסמיהן דכתיב (שם מד) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל.

⁷⁰ עי' שם: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא אין אומה בעולם כיוצא בהן הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות עמדו משנתן עומדים כאריות חוטפים קריאת שמע וממליכים להקב"ה נעשין אריות מפליגין לדרך ארץ למשא ומתן אם נתקל אחד בכלום או אם מחבלין באו ליגע באחד מהם ממליך להקב"ה.

⁷¹ עי' שם: לא ישכב עד יאכל טרף כשהוא אומר ה' אחד נאכלין המחבלין מפניו מלחשין אחריו בשכמל"ו ובורחין והוא נסמך בזכות ק"ש משומרי היום לשומרי הלילה וכשבא לישן מפקיד רוחו ביד הקב"ה ואומר בידך אפקיד רוחי וכשנוער ממליך להקב"ה השומרין בלילה מוסרים אותו לשומרי היום שנאמר (תהלים קל) נפשי לה' משומרים לבוקר שומרים לבקר. לכן בלעם אומר אין אומה כזו.

⁷² עי' שם: ודם חללים ישתה, נתנבא שאין מת עד שיתן נקמה בו ובחמשת מלכי מדין שנאמר לא ישכב עד יאכל טרף זה בלעם ודם חללים אלו מלכי מדין שנאמר (במדבר לא) ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם.

⁷³ עי' במדבר רבה (פ"כ סי' יח): ויהי בבוקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא למה הדבר דומה לאחד שיש בידו סכין ואין מכיר את הפרקים וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין כך היו שניהם דומין בלק רואה את המקומות שישראל נופלין בהן ויעלהו במות בעל פעור שראה שישראל נופלין שם.

ועי' תנחומא בלק (פרק ד): מה ראה זה להתגרות בה, לא כך אמר להם הקדוש ברוך הוא, שלא נוטלים מארצם, אלא שהיה בעל נחשים וקסמים יותר מבלעם, שכך כתיב בו וירא בלק, אלא שלא היה מכוין הדברים לאמיתם, וכן הוא אומר נלאית ברוב עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך הנה היו כקש וגו' (ישעיה מז יג יד), והיה רואה שישראל נופלים בידו, לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף, לכך נתגרה בהם ולא היה יודע היאך, אולי אוכל נכה בו, כמו שמנכה אחד מן כ"ד בסאה, וכך נפלו כ"ד אלף מישראל חסר אחד.

האמורים למעלה⁷⁴: שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין⁷⁵, ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה, שלא יציץ לתוך אהל חבירו⁷⁶: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בער. כמו למעינו מים (תהלים קיד ח). ומדרש אגדה שניהם היו גדולים מאבותיהם, בלק בנו צפור, אביו בנו הוא במלכות, ובלעם גדול מאביו בנביאות, מנה בן פרס היה⁷⁷: שתם העין. עינו (נקורה) [נקובה] ומוצאת לחוץ, וחור שלה נראה פתוח, ולשון משנה הוא, כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ז סט ע"א). ורבותינו אמרו (נדה לא)⁷⁸, לפי שאמר ומספר את רובע ישראל, שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל, מתי תבא מפה שנולד הצדיק ממנה, אמר בלבו, מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו, ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם. ויש מפרשים, שתום העין, פתוח העין, כמו שתרגם אונקלוס. ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים, למדנו שסומא באחת מעיניו היה⁷⁹: (ד) נפל וגלוי עינים. פשוטו כתרנומו, שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו, כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו, ונופל על פניו, לפי שהיה ערל⁸⁰ ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו⁸¹: (ה) מה טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה⁸²: משכנתיך. חניותיך, כתרנומו. דבר אחר, מה טובו אהליך, מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן, שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליכם⁸³: משכנתיך. אף כשהן חרבין, לפי שהן משכונן (עליהן) [עליכם] וחרבנן כפרה על

⁷⁴ ע"י תנחומא בלק (פרק ו): היה בו שלשה דברים אלו הן, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה. עין רעה דכתיב וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל, רוח גבוהה דכתיב מאן ה' לתתי להלך עמכם, נפש רחבה דכתיב אם יתן לי בלק וגו'.

וע"י עוד אבות פ"ה מ"ט: כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

⁷⁵ ע"י תנחומא במדבר (פרק יא): ואומר לנו והיה מחניך קדוש (דברים כג טו), כך אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם שלא היה יכול ליגע בהם, שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו (במדבר כד ב), התחיל לומר מי יוכל ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב בדגלו.

⁷⁶ ע"י בבא בתרא (ס ע"א): א"ר יוחנן דאמר קרא וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו מה ראה ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה. אמר, ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה.

⁷⁷ ע"י תנחומא בלק (פרק יג): קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור, שניהם היו מנה בן פרס, שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם. וע"י סנהדרין (קה ע"א): כתיב בן בעור וכתוב בנו בעור אמר רבי יוחנן אביו בנו הוא לו בנביאות.

⁷⁸ ז"ל: דרש רבי אבהו מאי דכתיב מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל מלמד שהקדוש ברוך הוא יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע אמר מי שהוא טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים יציץ בדבר זה.

⁷⁹ ע"י סנהדרין (קה ע"א): בלעם סומא באחת מעיניו היה, שנאמר שתום העין.

⁸⁰ ע"י במדבר רבה (פרשה יב ס"ח): בנות ציון המצויינים לו במילה שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה אלא נופלים היו כשם שנפל אברהם שנאמר (בראשית יז) ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים, וכן בבלעם אומר (במדבר כד) נופל וגלוי עינים. וע"י מדרש משלי (פרשה א): ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם ה' ותבא לנסותו בחידות (מלכים א' י א), מהו בחידות, וכו' דוגמא אחרת עשתה, הביאה ערלים ומהולים, אמרה לו הפרש לי המהולים מן הערלים, רמז לכהן גדול ופתח את ארון הברית, מהולין שבהן כרעו בחצי קומתן, ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו השכינה, וערלים שבהן נפלו על פניהם. מיד אמר לה, אלו מולין ואלו ערלין. אמרה לו, מהיכן אתה יודע. אמר לה, מבלעם, דכתיב (במדבר כד, ד) נופל וגלוי עינים. אלמלא שהיה נופל לא היה רואה ולא כלום.

⁸¹ ע"י במדבר רבה (פרשה יד ס"י יט): ג' מדות היה ביד משה מה שלא היה ביד בלעם משה היה מדבר עמו עומד שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך וגו' ועם בלעם לא היה מדבר עמו אלא נופל שנא' (במדבר כג) נופל וגלוי עינים משה היה מדבר עמו פה אל פה, שנא' (שם יב) פה אל פה אדבר בו ובבלעם נאם שומע אמרי אל שלא היה מדבר עמו פה אל פה משה היה מדבר עמו פנים בפנים. שנאמר (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים וכו' כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר נופל וגלוי עינים היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל.

⁸² ע"י לעיל הערה 76.

⁸³ ע"י במדבר רבה (פרשה יב ס"י יד): המשכן הה"ד (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב וגו' מה טובו אהליך יעקב זה אוהל מועד שבמדבר ושבשילה ובנוב וגבעון. משכנותיך ישראל, אל תהי קורא משכנותיך אלא משכנותיך ישראל שהמשכן ומקדש יתמשכנו ע"י ישראל בעת שחטאו משכן מנין שנאמר (תהלים עח) ויטש משכן שילה.

הנפשות, שנאמר כלה ה' את חמתו, ובמה כלה, ויצת אש בציון (איכה ד יא)⁸⁴: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנפשות למרחוק. אמרו רבותינו, מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם, כשאמר להשית אל המדבר פניו, וכשהפך המקום את פיו, ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו', כדאיתא בחלק (סנהדרין קה ע"ב)⁸⁵: כאהלים. כתרנומו, לשון מר ואהלות (תהלים מה ב): נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר, כאהלים נטע ה', כשמים המתוחזין כאהל, (שנאמר וימתחם כאהל לשבת) (ישעיה מ כב): נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באוהלים, שנאמר ויטע אהלי אפרנו ודינאל יא מה) [לשון זה אינו שאם כן היה לינקד כאהלים]:

(ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרנומו: זרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא, זרעו כזרע הזרוע על פני המים⁸⁶: וירם מאנג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אנג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר, שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת, אל המוציאים ממצרים, (בתוקף) [כתוקף] ורום שלו. יאכל את הגוים, שהם צרי: ועצמתיהם. של צרים: יגורם. מנחם פתר בו לשון שבירה, וכן לא גרמו לבקר (צפניה ג ג), וכן ואת חרשיה תגרמי (יחזקאל כג לד), ואני אומר, לשון עצם הוא, שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים, ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים, חלוקה שלהם, כמו בעלי חיים, מרי פלוגתא, (ס"א ל' חלוקה וחציה), וכן ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה כו), שיחצו את ארצם. ויש לפתור לשון חצים ממש, חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים, יטבול ויצטבע בדמם. כמו למען תמחץ רגלך בדם (תהלים סח כד), ואינו זו מלשון מכה, כמו מחצתי, שהצבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. [רבין שכב] כתרנומו, יתישבו בארצם בכח ובגבורה: (י) ויספק. הכה זו על זו: (יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי, כמו שנאמר בראשונה, לפי שידע שנבאש בהקב"ה ונטרד: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי, שנסתלק הקב"ה מעלי: לכה איעצך. מה לך לעשות, ומה היא העצה, אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין קו ע"א)⁸⁷, תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה, שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (במדבר לא טז): אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה, איעצך להכשילם, ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קוצר העברי ויקטול וכו' (אלו תיבות ויקטול וכו' הוא מיותר ומן מקרא קצר וכו' עד כאן הכל דבור אחד ור"ל שבאחרית הימים ימחץ פאתי מואב. ומ"ש התרגום

⁸⁴ עי' שמות רבה (פרשה לא סי' י):

(ויקרא כו) ונתתי משכני בתוכם אל תהי קורא משכני אלא משכוני וכן בלעם אומר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל שני משכנות ונקראו אוהליך כשהם בנויים ומשכנותיך כשהם חרבים. לא מפני שאני חייב לעובדי כוכבים אני ממשכן להם משכני אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי. ועי' מדרש שוחר טוב (מזמור עט): משל למלך שהיה לו בן והיה קשה ולא היה שומע לו, מה עשה המלך, כיון שנתמלא חימה נכנס לחופתו של בנו והיה מחתך ומקרע ומשליך את היולאות עד שנקרעו כולם והשליכו, אמר המלך לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני, ואני יכול לעשות יפה ממנה ולא הרגתיו בחמתי, שאם הרגתיו בן אחי היה יורשני, מוטב שירשני בני, כך אמר אסף לא יפה עשה הקדוש ברוך הוא שהפיג חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו, וכן הוא אומר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (איכה ד יא).

⁸⁵ ז"ל: אמר רבי יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות מה טבו אהליך יעקב לא תשרה שכינה עליהם ומשכנתיך ישראל לא תהא מלכותן נמשכת כנחלים נטיו לא יהא להם זיתים וכרמים כגנת עלי נהר לא יהא ריחן נודף כאהלים נטע ה' לא יהיו להם מלכים בעלי קומה כארזים עלי מים לא יהיה להם מלך בן מלך יזל מים מדליו לא תהא מלכותן שולטת באומות זרעו במים רבים לא תהא עזה מלכותן וירם מאנג מלכו לא תהא אימת מלכותן ותנשא מלכתו.

⁸⁶ עי' תנא דבי אליהו רבה (פרק כא): אח"כ יזל מים מדליו. מאי זרעו במים רבים אלא אלו בעלי בתים שבישראל שיצליחו במעשה ידיהם, שבביל דרך ארץ שיש בהם, עאכ"ו התלמידי חכמים שבישראל שיצליחו הם ובניהם ובני בניהם.

⁸⁷ ז"ל: הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך עמך לעם הזה מיבעי ליה, אמר רב אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים. אמר להם אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, והם מתאווים לכלי פשתן. בוא ואשיאך עצה, עשה להן קלעים והושיב בהן זונות זקינה מבחוך וילדה מבפנים וימכרו להן כלי פשתן.

מפרש כו' ר"ל שמתרגם אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין לעמך כו'.
דב"ט):

(טז) וידע דעת עליון. לכיון השעה שכועס בה⁸⁸: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו, אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרנומו, לשון דרך קשתו (איכה ב ד), שהכוכב עובר כחין, ובלע"ז דישיני"ט כלומר, יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחין פאתי מואב. זה דוד, שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב ח ב): וקרקר. לשון קורה, כמו אני קרתי (מלכים ב יט כד), מקבת בור נקרתם (ישעיה נא א), יקרוה עורבי נחל (משלי ל יז), פורו"יר בלע"ז: כל בני שת. כל האומות, שכלם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שיעיר איביו. לאויביו ישראל (ע"י זהר ח"ג ריב ע"ב): (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה של אדום והיא רומי, ועל מלך המשיח אומר כן, שנאמר בו וירד מים עד ים (תהלים עב ח) ולא יהיה שריד לבית עשו (עובדיה א יח)⁸⁹: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כולם להלחם בישראל, וכך תרגם אונקלוס, ואחריתו להאבד בידם, שנאמר תמחה את זכר עמלק (דברים כה יט)⁹⁰: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק, כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' (שמואל א טו ו), הזכירו אחר עמלק [וירא את הקיני], נסתכל בגדולתם של בני יתרו, שנאמר בהם תרעתים שמעתים שוכתים (דברי הימים א ב נה)⁹¹: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך, הלא אתה עמי

⁸⁸ ע"י ברכות (ז ע"א):

כמה זעמו, רגע, וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה וידע דעת עליון. השתא דעת בהמתו לא הוה ידע, דעת עליון הוה ידע, אלא מלמד שהיה יודע לכיון אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה. והיינו דאמר להו נביא לישראל עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' מאי למען דעת צדקות ה' אמר רבי אלעזר אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם וכמה זעמו רגע. וכמה רגע אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח, שנאמר כי רגע באפו חיים ברצונו. ואי בעית אימא מהכא, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם.

⁸⁹ ע"י מכילתא דרבי ישמעאל בא (מסכתא דפסחא פרשה יב): ולא יהיה שריד וגו' (עובדיה א יח). והיכן דבר, וירד מיעקב והאביד שריד וגו' (במדבר כד יט).

⁹⁰ ע"י זוהר בשלח (סה ע"א): כד נפקו ישראל ממצרים דחילו ואימתא נפל על כל עמין דעלמא מישראל הדא הוא דכתיב (שמות טו יד) שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת ולא הוה עמא דלא הוה דחיל מגבוראן עלאין דקודשא בריך הוא ועמלק לא הוה דחיל הדא הוא דכתיב (דברים כה יח) ולא ירא אלהים לא דחיל למקרב לגבך:

ועל דא ראשית גוים עמלק הוה קדמאה דאתו לאגחא קרבא בישראל עמלק הוה ובגיני כך (במדבר כד כ) ואחריתו עדי אובד דכתיב (שמות יז יד) כי מחה אמחה את זכר עמלק [וכתיב] (דברים כה יט) תמחה את זכר עמלק הדא הוא דכתיב ואחריתו עדי אובד עדי אבדו מבעי ליה אלא עד דייתי קודשא בריך הוא ויאבד ליה כלומר עד דקודשא בריך הוא יהא אובד ליה דכתיב כי מחה אמחה [את זכר עמק] אמר רבי אלעזר תא חזי אף על גב (דברים לב ד) דהצור תמים פעלו ועבד עמהון חסד לאפקא לון מיא לא שבק ידיה דהא כתיב ויבא עמלק (שמות יז ח):

תרגום: כשיצאו ישראל ממצרים פחד ואימה נפלו על כל העמים של העולם מישראל זהו שנאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת ולא היה עם שלא היה פוחד מהגבורות העליונות של הקדוש ברוך הוא ועמלק לא היה פוחד זהו שנאמר ולא ירא אלהים לא פחד לקרב אליך.

ולכן ראשית גוים (עמלק היו הראשונים) שבאו ללחום קרב בישראל היה עמלק ולכן ואחריתו עדי אובד שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק ונאמר תמחה את זכר עמלק זהו שנאמר ואחריתו עדי אובד היה צריך להיות עדי אובדו אלא עד שיבא הקדוש ברוך הוא ויאבד אותו (כלומר עד שהקדוש ברוך הוא יאבד אותו) שנאמר כי מחה אמחה וגו' אמר רבי אלעזר בא וראה אף על גב שהצור תמים פעלו ועשה עמהם חסד להוציא להם מים לא עזב את שלו שהרי נאמר ויבא עמלק.

⁹¹ ע"י סוטה (יא ע"א): יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתוב ובני קיני חתן משה וגו'.

וע"י מכילתא דרבי ישמעאל יתרו (מסכתא דעמלק פרשה ב): וישלח משה את חותנו, ר' יהושע אומר, שלחו בכבודו של עולם; ר' אלעזר המודעי אומר, נתן לו מתנות רבות; שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד, שנא' (במדבר י לא) אל נא תעזוב אותנו. אמר לו, אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדברך, אל נא תעזוב אותנו. אמר לו, כלום הנר מהנה אלא במקום החושך, וכי מה הנר מהנה בין

היית בעצת הבה נתחכמה לו (שמות א י), ועתה נתישבת באיתן ומעוזו של ישראל⁹²: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה, שאינך נמרד עוד מן העולם, כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם, מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך, שמא לחלה וחבור, אין זה טרוד מן העולם, אלא טלפול ממקום למקום, ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יהיה משמו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה, שלא ישים עליו הגוזר את אלה, שיעמוד סנהריב ויבלבל את כל האומות, ועוד יבואו צים מיד כתיים, ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אבד. וכן פירש דניאל (ו יא), עד דקטילת חיותא והובד גשמה: וצים. ספינות גדולות, כדכתיב וצי אדיר (ישעיה לז כא), ובורני רבתא: (א) בשמים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. ע"י

חמה ולבנה, אתה חמה, ואהרן אחיך לבנה, מה יעשה הנר ביניכם; אלא הרני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה, ת"ל (שופטים א טז) ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים. ואומר וילך וישב את העם, ואין עם אלא חכמה, שנ' (איוב יב ב) אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה, אל תקרי תמות אלא תומת, כל זמן שחכם מתקיים חכמתו מתקיימת, מת חכם אבדה חכמתו עמו. וכן מצינו, משמת רבי נתן אבדה חכמתו עמו. הלכו וישבו להם אצל יושבי יעבץ וכי יושבי יעבץ היו, והלא תלמידי יעבץ היו, שנאמר (דברי הימים א' ב נה) ומשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתיים שמעתיים סוכתיים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב. תרעתיים, שהיו מתריעים ונענים; שמעתיים, ששמעו קול תרועת תורה בסיני; סוכתיים, על שום שישבו בסוכות שנ' (ירמיה לה) ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו.

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק יח): כשם שהיה מחבב את התורה כך בניו חיבבו את התורה מאחריו שכן המקום אומר לירמיה הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין ואתן לפני בית הרכבים גביעים מלאים יין וכוסות ואומר אליהם שתו יין (ירמ' לה ה) אמר להם ירמיה המקום אמר לי שתשתו יין אמרו לו אבינו צוה עלינו שלא לשתות יין כל ימים שהבית הזה חרב ואדיין היה שלא חרב אלא אמר לנו תהו מתאבלין עליו שסופו ליחרב ואמר לנו אל תסוכו ואל תספרו ואל תשבו בבתיים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו. לכך נקראו תרעתיים שמעתיים שוכתיים. תרעתיים שלא רצו לגלח. סוכתיים שלא רצו לסוך. שמעתיים ששמעו לקול אביהם. ד"א תרעתיים ששמעו תרועה מהר סיני. ד"א שהיו מתריעין בבקשתן ונענין. שמעתיים ששמעו לקול דברי תורה. ד"א שהיתה תפלתן נשמעת. סוכתיים שהיו יושבין בסכות. ד"א שהיו מסככין על ישראל ומגינין עליהן. ומעשה באחד קרבן בית שותי מים היום יצאת בת קול מבית קודש הקדשים ואמרה להן מי שקיבל קרבן אבותיכם במדבר הוא יקבל קרבנכם בשעה זו. ומי הן אלו המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב. ואומר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים (שופ' א טז) הוי אומר בית רכב המה מיתרו. בוא וראה כמה היה צדקן שלבני יתרו שהרי יונדב בן רכב שמע מפי הנביא שבית המקדש עתיד ליחרב ועמד וגזר על בניו שלש גזירות שלא ישתו יין ושלא יבנו בתים ושלא יטעו כרמים שנ' ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם (ירמ' לה ו-ז).

⁹² עי' שמות רבה (פכ"ז סי' ג): וישמע יתרו, ראה כמה טובות וברכות באו ליתרו משעה שנתחתן עם משה מה כתיב ויבא אהרן וכל זקני ישראל, וכן אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן אלא ברכן, ולא עוד אלא כיון שראה עמלק התחיל לקללו שנאמר (במדבר כד) ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד, אבל ליתרו מהו אומר (שם) איתן מושבך ושים בסלע קנך, אמר לו קיני עמנו היית בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם, משל לצפור שברח מן הצייד ונפלה לתוך ידו של אנדרואנטיא כיון שראה אותו הצייד התחיל מקלסה ואמר לו כמה נאה בריחה שברחת, כך היה בלעם משבח את יתרו ואמר לו איתן מושבך.

ועי' שם (סי' ו): וישמע יתרו הה"ד (משלי יט) לץ תכה ופתי יערים וכה"א (שם כא) בענוש לץ יחכם פתי, עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה כשראה יתרו שאבד הקדוש ברוך הוא את עמלק מן העוה"ז ומן העוה"ב תוהא ועשה תשובה שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואח"כ וישמע יתרו, אמר אין לי לילך אלא אצל אלוה של ישראל ומנין אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל שנאמר (במדבר כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין, וכן (שופטים ו) מדין ועמלק ובני קדם, וכן בלעם הרשע אומר וירא את עמלק שלא חזר בו וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אמר (במדבר כד) וירא את הקיני, משל לצייד שהיה צד צפרים צד את הראשונה בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך עמד לו הצייד תוהא בה אמר לה אם אזרק עליה אבן אני מתחייב בנפשי ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך איני יודע מה אמר לך אלא למקום יפה ברכת ונפלטת, כך בלעם ראה ליתרו ועמלק בעצה עמד על עמלק ומחה שמו בא לראות יתרו מצאו שעשה תשובה אמר לו למקום יפה ברכת הוי איתן מושבך כאברהם, הוי לץ תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו.

רש"י בלק

קנאין פונגעין בו, (אמר ליה קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא) (סנהדרין פב ע"א), מיד ויקח רומח בידו וגו'¹⁰³: (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו (הלחיים) (ס"א אל הקיבה)) והקיבה, כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה, וראו כולם שלא לחנם הרגם, והרבה נסים נעשו לו וכו' כדאיתא התם (סנהדרין פב ע"ב):

שעה משל למה הדבר דומה לבת מלך שנתקשה ליכנס לחופה לישיב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אחר שנתרפו ידי אביה וקרוביה כך ישראל בסוף מ' שנה חנו על הירדן לעבור לארץ ישראל שנא' (במדבר לג) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים בערבות מואב ושם נפרצו בזנות ורפו ידי משה וידי צדיקים עמו והמה בוכים והוא עומד כנגד ששים רבוא (שמות לב) ויקח את העגל אשר עשו ורפו ידיו אלא בשביל פנחס שיבא ויטול את הראוי לו ולפי שנתעצל (דברים לד) לא ידע איש את קבורתו ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון קונו מכאן את למד שמדקדק עם הצדיקים עד כחוט השערה.
¹⁰³ עי' הערה הקודמת.